

ISSN 3134-8440
eISSN 3134-8459

ЯСАУИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

«ӘЗІРЕТ СҰЛТАН» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы» РМҚК
ЯСАУИТАНУ ғылыми орталығы

YASAWI STUDIES

«AZRET SULTAN» National Historical and Cultural Museum-Reserve
RSEREM
YASAWITANU Scientific center

ИССЛЕДОВАНИЕ ЯСАВИ

РГКП «Национальный историко-культурный музей-заповедник
«ӘЗІРЕТ СҰЛТАН» Научный центр ЯСАУИТАНУ

Том 1, №1

Түркістан 2026

ЯСАУИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

Журнал 2025 жылдан бері басылып келеді.
Қазақстан Республикасы Мәдениет және Ақпарат
министрлігінде тіркелген.

Қайта есепке қою куәлігі: № KZ00VPY00140194
«Ясауи зерттеулері» журналы жылына 4 рет шығады

ISSN 3134-8440
eISSN 3134-8459

Редакция алкасы:

ДҮКЕНБАЕВ Нұрлан Мұсағалиұлы - "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы директоры м.а. алқа төрағасы (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-2791-9554>

МОЛЛАҚАНАҒАТҰЛЫ Сайпулла - "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы, Ясауитану ғылыми орталығының басшысы, алқа төрағасының орынбасары (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8411-5977>

ТАСТАНБЕКОВ Мұрат Мейірбекұлы - т.ғ.к., қауымдастырылған профессор, "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы директорының орынбасары (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0289-9024>

МУМИНОВ Әшірбек Құрбанұлы - т.ғ.д., профессор, IRCICA Бас директорының Орталық Азия бойынша кеңесшісі (Түркия).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3430-928X>

ҚОЖА Мұқтар Бахадырұлы - т.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Қазақстан). ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9619-7968>

КЕНЖЕТАЙ Досай Тұрсынбайұлы - филос.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0507-1011> **ЙЫЛДЫЗ Муса** - профессор, Гази Университеті (Түркия). ORCID [0000-0002-5274-9481](https://orcid.org/0000-0002-5274-9481)

ӨГЕР Адем - профессор Хаджи Бекташ Вели университеті, Филология факультеті, Түркі халық ауыз әдебиеті бөлімі (Түркия). ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1278-2110>

ГҮЛТЕН Садуллах - профессор Анкара Хаджи Байрам Вели университеті, Магистратура және докторантура институты (Түркия). ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9986-4367>

ҮШЕНМЕЗ Емек - доцент Ыстамбұл университеті, Түркі тілі және түркі диалектілері кафедрасы (Түркия).

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4729-4491>

ТОСУН Неждет - профессор, Мармара университеті (Түркия).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7618-916X> **ХҮММӘТОВА**

Хураман Бәһмәнқызы - профессор, Әзербайжан Ұлттық ғылым академиясының Низами Гәنجәви атындағы Әдебиет институтының Түркі халықтары әдебиеті бөлімінің бас ғылыми қызметкері (Әзербайжан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5426-5766>

ЯМАН Али - профессор, Манас университеті (Қырғызстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5282-5686>

ДАҒЫСТАН Сердар - PhD, доцент м.а. Манас университеті (Қырғызстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1685-4890>

БАБАЖАНОВ Бахтияр Мирамович - т.ғ.д., профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясы Шығыстану институтының жетекші ғылыми қызметкері (Өзбекстан).

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-6623-4125>

ЖАШПОРОВ Нурбой - ф.ғ.к., профессор, Әлішер Науаи атындағы

Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті (Өзбекстан).

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-2380-398X>

КОРҒАНБЕК Болат Сағынбекұлы - ф.ғ.к., Л.Н.Гумилев атындағы

Евразия университеті (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9190-4456>

ТҮЯҚБАЕВ Өмір Оразұлы - PhD, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің "Жазба жәдігер және рухани мұра" ғылымизерттеу орталығының қызметкері (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3846-7426> **ҚЫДЫР Төрәлі**

Еділбайұлы - ф.ғ.к., доцент, ҚМДБ Ислам ғылыми-зерттеу институтының директоры, (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9549-256X>

ПРИМКУЛОВА Гаухар Жанкуловна - т.ғ.к., доцент, "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9074-9458>

САЙФУНОВ Бауыржан Насырдинұлы - PhD, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Ясауитану ғылыми-зерттеу институты директоры (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8707-7075>

ТӨЛЕГЕН Мұхит Жылқайдарұлы - PhD, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8325-3278>

КӨШЕНОВА Гүлбану Мұхамеджанқызы - PhD, "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы, Ясауитану ғылыми орталығы (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8537-6490>

МЕЙІРМАНОВ Аманжол Досжанұлы - ФСДИ Философия орталығының аға ғылыми қызметкері (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6525-7320>

Мақала авторының көзқарасы редакцияның көзқарасын білдірмейді. Авторлар колжазбасы өңделеді және кері қайтарылмайды.

Редакция, баспа құрылтайшының мекен жайы:
161200 Түркістан қаласы, Әмір Темір, 53а

Телефон 8 (72533) 3-23-00,
E-mail: yasawicenter@gmail.com
Журналдың арнайы сайты:
journal-yasawicenter.com

3-бөлім

ЯСАУИТАНУ: ӘЛЕУМЕТТІК- ГУМАНИТАРЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

Section 3

YASAWI STUDIES: SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH

Раздел 3

ЯСАВИВЕДЕНИЕ: СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

IRSTI 03.41.91

<https://doi.org/10.67217/2026.01.07>

Işık Zekeriya

Hitit Üniversitesi, Türkiye / Çorum

e-mail: zozlu@gantep.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3528-902X>

OSMANLI KAYNAKLARINA GÖRE HOCA AHMED YESEVÎ

Аңдатпа. Қожа Ахмет Ясауи төңірегінде қалыптасқан ирфандық дәстүр, әсіресе Моңғол шапқыншылығынан кейін орын алған көші-қон үдерістері арқылы Анадолы мен Балқан аймақтарына дейін тарады. Ясауи ата, баба, шайх және дәруіштері Рум абдалдары арасында тікелей орын алу немесе оларға ықпал ету арқылы бұл өлкелердің исламдануында, сондай-ақ Османлы жаулап алуларының тұрақты сипатқа ие болуында маңызды рөл атқарды. Ерте кезеңдегі Османлы дереккөздерінде Қожа Ахмет Ясауи мен Ясауи тарихатына қатысты мәліметтер жеткіліксіз болғанымен, мемлекет пен қоғам деңгейінде оған телінген рухани тұлғаның мәнін аңғаруға болады. Осыған сәйкес, Бекташи дәстүрі өзінің жазбаша және ауызша дереккөздерінде өзін онымен тығыз байланыстыра көрсетсе, Гелиболулы Мұстафа Әли, Әулие Челеби, Хусейн Вассаф Әфенди, Ахмед Рыфкы сынды әртүрлі дәуірлерде өмір сүрген османлы авторлары оған ғылыми және сопылық тұрғыдан жоғары мәртебелер берген. Османлы қоғамының Ахмет Ясауи мен Ясауиға деген қатынасы көші-қонның тоқтауы және Сефевилердің пайда болуымен бірге Иран бағытын қауіпсіз деп санамаған Орта Азия мен Түркістан қажыларының Қара теңіз – Стамбұл бағыты арқылы қажылық сапарға шығуымен жаңа сипатқа ие болды. Осы баяндама Османлы дереккөздері негізінде Османлы мемлекеті мен зиялы орталарындағы Ахмет Ясауи туралы түсініктің мазмұны мен мәнін айқындау мақсатында дайындалды.

Кілт сөздер: Қожа Ахмет Ясауи, Ясауи, Бекташилік, Османлы, Түркістан.

Abstract. The tradition of wisdom shaped around Hodja Ahmad Yassawî reached Anatolia and the Balkans, especially with the migrations following the Mongol invasion. Yassawi ancestors, fathers, sheikhs and dervishes, either by taking part in the Rum Abdals themselves or by influencing them, played an important role in the Islamization of these lands and in the permanent nature of the Ottoman conquests. Although there is not enough information about Hodja Ahmad Yassawî and Yassawism in early Ottoman sources, it is possible to understand the nature of the identity attributed to him in the eyes of the state and society. Accordingly, while the Bektashi tradition strongly attached itself to him in its written and oral sources, Ottoman authors who lived at different times, such as Gelibolulu Mustafa Âlî, Evliya Çelebi, Hüseyin Vassaf Efendi and Ahmed Rıfkı, attributed him high scholarly and mystical stage. The Ottoman society's relationship with Ahmad Yassawî and Yassawism took on a different character with the cessation of migrations and the emergence of the Safavids and the pilgrimage of Central Asian and Turkestan pilgrims, who did not find the Iranian route safe, on pilgrimages via the Black Sea/Istanbul. This paper aims to reveal the meaning and nature of the perception of Hodja Ahmad Yassawî in the Ottoman State and intellectual circles according to Ottoman sources.

Keywords: Hodja Ahmad Yassawî, Yassawism, Bektashism, Ottoman, Turkey

Аннотация: Традиция мудрости сформировавшаяся, вокруг Ходжи Ахмада Ясави, особенно после миграций,

последовавших за монгольским нашествием, распространилась на Анатолию и Балканы. Представители ясавийской линии предки, отцы,

шейхи и дервиши принимая непосредственное участие в движении румских абдалов или оказывая на них влияние, сыграли значительную роль в исламизации этих регионов и устойчивом османском характере завоеваний. Несмотря на ограниченность сведений о Ходже Ахмаде Ясави и ясавийской традиции в раннеосманских источниках, возможно понять характер образа, приписываемого ему государством и обществом. Согласно этому, бекташитская традиция в своих письменных и устных источниках приписывала ему особое место, тогда как османские авторы разных эпох Гелиболулы Мустафа Али, Эвлия Челеби, Хюсейн Вассаф и Ахмед Рифки представляли его как выдающегося учёного и мистического деятеля. После прекращения миграций, с появлением Сефевидов и с активизацией паломников из Центральной Азии и Туркестана, которые выбирали маршрут через

Чёрное море и Стамбул из-за небезопасности иранского пути, отношение османского общества к Ахмаду Ясави и ясавийской традиции приобрело новое измерение. Данная статья направлена на раскрытие характера и значения восприятия Ходжи Ахмада Ясави в Османском государстве и интеллектуальных кругах османских на основании источников. **Ключевые слова:** Ходжа Ахмад Ясави, Ясавийа, Бекташизм, Османская империя, Туркестан.

Giriş. Hoca Ahmed Yesevî (ö. 562/1166), sadece Orta Asya Türk Müslümanlığı üzerinde değil ön Asya'dan, Güney Batı Avrupa'ya kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Her ne kadar Yesevîlik tam anlamıyla bir tarikat teşekkülü disiplini içerisinde varlığını sürdürmesinde ortaya koyduğu inanç, düşünce ve zihin yapısı, Türklerin bilhassa geniş kitlelerle temsil edilentaşra kültürüyle hem hal olmuş uygulamalarıyla birçok tasavvufi zümreye tesir etmeyi başarmıştır. Moğol İstilasası önünden bilhassa Hârizmşahların çökmesi ardından kaçarak İran, Irak, Suriye, Anadolu istikametinde ilerleyen Türkmen kitleleri içerisinde adına abdal, baba, ata, şeyh denilen çok sayıda sûfî meşrep şahsiyetin de yer aldığı tarihi bir vakıdır.¹ Nitekim ata ve baba tabirlerinin Yesevîlik ve Nakşîlikte mürşid manasında kullanılmış, dahası bu iki kavram aynı anlamı taşıdığından Yesevî dervişlerine ilk başlarda ata, zamanla da hem baba hem de ata unvanı verilmiştir (Cebecioğlu, 2009; Uludağ, 1991, s. 365; Köprülü 1978, s. 166). İslamiyet öncesi Türk inancında Şaman veya Kam adı verilen olağanüstü yetilere sahip bulunduklarına inanılan dini, manevi, kültürel, toplumsal liderlerin yerini İslamiyet'in kabulüyle beraber bu ata, bab (baba) ünvanlı dervişler almıştır (Kurt, 2000, s.515; Arslan, 1989, s.159; Işık, 2025, s. 7). Ahmed Yesevî'den sonra onun ya da halifelerinin yolunu takip eden çok sayıda müridi de bu ad ya da sıfatla Anadolu'ya gelmiştir. Ocak, son tahlilde adına Rum Abdalları denilen zümrenin aslında Yesevî, Kalenderî, Haydarî, Vefâî olduklarını, bunların Baba İlyas-ı Horasanî'nin (ö. 637/1240), Muhlis Paşa'nın, Hacı Bektâş-ı Velî'nin (ö. 669/1271?) ve Sarı Saltuk (ö. 697/1297-98), Barak Baba (ö. 707/1307) ve benzerlerinin halife ve müritleri olduğunu kaydetmiştir. O, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında tahta kılıçlı, "abdâl" veya "baba" lakaplı bir takım dervişlerin müritleriyle birlikte, gazalara katıldıklarını, fethedilen yerlerde tekke ve zaviyeler kurarak bölgedeki topluluklar arasında Sünnî İslâm anlayışıyla bağdaşmayan popüler bir "heterodoks İslâm" propagandası yaptıklarını ve bunların Rum Abdalları olduklarını belirtmiştir (Ocak, 2000, s.79; Ocak, 1992, s. 85-92). Vefâîlik başta olmak üzere Irak menşeli tarikatların Anadolu'da yaşayan Türkmenler ve abdallar üzerindeki tesirlerini yadsımamakla birlikte Yesevîlik, bu coğrafyada Osmanlı öncesi ve sonrası dönemde dini ve tasavvufi olduğu kadar dil ve edebiyat, fikir ve düşünce yönleriyle de bir hayli etkili olmuştur. Ocak'a göre Yesevîlik 13. yüzyılda Kutbu'dDin Haydar'ın Yesevîlik'le Kalenderilik'i birleştirmesiyle ortaya çıkan Haydarîlik tarafından asimile edilmiştir. Haydarîlik ve bu tarikattan doğan Bektaşîlik vasıtasıyla da bütün Yesevî gelenekleri varlığını sürdürmüştür

(Ocak, 1993, s.302). Böylece Haydarîlik, Babaîlik, Bektaşîlik, İkânîye gibi daha çok kırsal alanda Türkmenler arasında yayılan tarikatlar, Yesevîliğin kuvvetli bir şekilde tesiri altında kalmıştır. Bunlardan başka Köprülü'ye göre Nakşibendîlik de bu tarikatın şeyhi Hoca Bahâüddin Nakşibend'in (ö.1389), Yesevî şeyhlerinden Kasam Şeyh ve Halil Ata'dan feyz alması; Şeyh Yusuf Hemedânî'nin (ö. 535/1140), Ahmed Yesevî'nin müşidi olması yanında Nakşibendîlik'in kurucusu Hoca Bahâüddin Nakşibend'in (ö. 791/1389) hocası, Abdulhâlik Gücdüvânî'nin de (ö. 575/1179 veya 617/1220) müşidi bulunması gibi nedenlerle Yesevîlikle güçlü bağlara sahiptir (Köprülü, 2013, s. 125-26; Aslan, 2018, s. 93).

Bu bildiri Osmanlı devlet ve toplumu nezdinde yukarıda hakkında kısaca bilgi verilen Ahmed Yesevî ve Yesevîliğin anlam ve mahiyetini yine Osmanlı kaynaklarına dayanarak ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın en önemli sınırlılığı Hoca Ahmed Yesevî ve Yesevî irfan geleneğine dair gerek Osmanlı kronikleri gerek dönemin tasavvufi metinleri gerekse arşiv belgelerinde yeterince bilgi ve bulgunun yer almayışı olmuştur. **Osmanlı**

Kaynaklarına Göre Osmanlı Devletinde Hoca Ahmed Yesevî Algısı

Osmanlı kaynakları incelendiğinde çok sayıda büyük tasavvufi şahsiyet gibi Hoca Ahmed Yesevî'nin de tarihi olmaktan çok menkıbevi, efsanevi bir kimliğe büründürüldüğü görülmektedir.

Nitekim günümüzde yaşadığı bölgede, Orta Asya'da bile Ahmed Yesevî'nin ismi, tarihi kimliğinden uzaklaşmış, efsaneleşmiş, bir şahsiyet olarak Altaylardan Volga boylarına kadar Piri Türkistan, Hazret-i Türkistan, Hoca Ahmed-i Yesevî, Ata Yesevî olarak benimsenmiştir (Ocak, 1993, s. 302). Yukarıda kısaca bahsedildiği üzere Anadolu'da da çok sayıda tarikat geleneğini ve sûfî şahsiyeti tesiri altına almış olan Hoca Ahmed Yesevî'ye dair Osmanlı döneminde ilk tafsilatlı bilgiler nispeten çok geç bir zamanda kaleme alınan Hacı Bektâş-ı Velî Vilayetnâme'sinde geçmektedir. Vilayetnâme'ye göre Hoca Ahmed Yesevî, Muhammed Hanefî soyundan gelmekte olup bir seyyittir. O sekizinci İmam Aliyyibni-Mûsâ-l-Rızâ'dan icazet almış, Türkistan'da bulunan Yesi şehrine gelerek buraya yerleşmiştir. Ozamanın en bilgin şahsiyetlerinden ki, kimse onunla ilmi bir tartışma ya da münakaşaya girememiştir. O zahir ilmi yanında batın ilminde de çok yüksek bir mertebededeydi, ibadete düşkün olup tam bir zahit hayatı sürmekteydi. Vilayetnâme'ye göre Hoca Ahmed Yesevî toplumun önünde dini, manevi, sosyal ve kültürel yönleri bulunan karizmatik bir lidere dönüşmüştü ve doksan dokuz bin halifesi vardı. Bu yüzden kendisine doksan dokuz bin Türkistan pirinin ulusu denilmekteydi. O mal, mülk biriktirmez, kendisine nezir olarak gelen ne varsa fukara mutfağında pişirtir, gelen gidenlere ikram ettirirdi. Bunların yansira o, melameti bir duruşa sahip olup elinin emeği, alın teri ile kaşık ve keşkül yaparak geçimini temin ederdi (Vilayetnâme, 1995, s. 14). Bunlardan başka zaviyesinde bulunan tâç, hırka, çerağ, sofrâ, âlem Tanrıdan, Hz. Muhammed (SAV)'e, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeynal-Abidin, İmam Muhammed, İmam Ca'fer-al-Sâdık, İmam Musa Kazım, İmam Aliyy-al-Rıza'yageçmiş o da bu emanetleri Hoca Ahmed Yesevî'ye sunmuştu (Vilayetnâme, 1995, s. 14). Böylecesöz konusu manevi âmetlere dair bu menkıbe ile onun tasavvufi irfan geleneği ve şeyhliği, hiçbirçevrenin itiraz edemeyeceği yücelikte bir yere bağlanmıştır. Vilayetnâme, daha sonra bu âmetleri, Hoca Ahmed Yesevî eliyle Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'ye intikal ettirmiş böylece aynı şekilde onunmanevi derecesini, sûfilikte eriştiği yüksek mertebeyi de tartışmasız bir noktaya taşımak istemiştir.

Vilayetnâme'nin ortaya koyduğu Ahmed Yesevî, çok yönlü bir rehber, lider hüviyetindedir. Zira o, toplumun dini, manevi, sosyal ve kültürel meseleleri kadar siyasi, askeri, güvenlik gibi mühim sorunlarında da sorumluluk sahibi bir kanaat önderi hatta yönetici kimliğindedir. Nitekim Vilayetnâme onu, Horasan Valisi olarak takdim etmekte, bütün Müslümanların ona uyduğunu belirtmekte ve doksan dokuz bin halifesinin olduğunun altını bir

kez daha çizmektedir. Öyle ki, Bedehşan denen ülkenin halkı sürekli Horasan iline akınlar düzenleyerek can, mal, namus güvenliğini tehdit altına alırken Çaresiz kalan halk, Hoca Ahmed Yesevî'ye müracaat etmiştir. Ancak ondan bir hükümdardan, komutandan istenilebilecek şeyleri talep ederek düşmanla savaşmasını, bunun için manevi oğlunu-ki bu Kudbeddin Haydar'dan (ö. 618/1221?) başkası değildir- düşman üzerine sefere memur kılmasını istemiştir (Vilayetnâme, 1995, s. 9). Görüldüğü üzere Vilayetnâme'ye göre Hoca Ahmed Yesevî, zamanında hem zahiri ve batını ilimlerde mahir, âlim, veli bir zât hem dini, manevi, sosyal ve kültürel konularda toplumun önünde bir rehber hem de siyasi, askeri, güvenlik gibi konularda bir sığınak, olağanüstü yetilere sahip karizmatik efsanevi bir lider olarak sunulmaktadır. O'nun Müslümanlar üzerindeki güçlü nüfuzuna ve halifelerinin çokluğuna yapılan vurgu ise onun büyüklüğüne, şöhretine, kitleler üzerindeki güç ve nüfuzuna, Osmanlı coğrafyasına etkilerinin ulaştığının ön kabulüne işaret etmekte ya da bu algıyı pekiştirmek için sürekli altı çizilerek tekrar edilmektedir.

Burada dolaylı da olsa Osmanlı toplumunda Hoca Ahmed Yesevî algısına işaret etmesi bakımından değinilmesi gereken bir husus da hemen hemen aynı zaman diliminde kaleme alınan Vilayetnâme ile Aşıkpaşazâde tarihinde Hacı Bektâş-ı Velî hakkında verilen bazı bilgilerdeki tutarsızlıklardır. Aşıkpaşazâde (ö. 889/1484'ten sonra), Hacı Bektâş-ı Velî ile ilgili üç hususu kuvvetle reddederken görülmektedir. Bunlardan birincisi, Hacı Bektâş'ın Osmanlı hanedanından her hangi birisiyle münasebeti hususundadır. Ona göre “Âli Osman neslinden kimseyle” Hacı Bektâş-ı Velî'nin bir ilişkisi olmamıştır. Aslında o böylece Hacı Bektâş'ın zamanında bir şöhretinin, toplumsal etkisinin bulunmadığını, meczup bir derviş olduğunu ispat etme çabası içerisinde görülür. Muhtemelen bu durum Aşıkpaşazâde'nin zamanında onun ve etrafında şekillenen irfan geleneğinin giderek artan şöhretinden rahatsızlık duymasıyla ilgili olmalıdır. İkinci husus ise yetiştiği zaviyenin kurucusu, aile büyüğü Elvan Çelebi'yi takip ederek, Hacı Bektâş-ı Velî'yi büyük dedesi, Baba İlyas Horasanî ile ilişkilendirmesidir (Elvan Çelebi, 2014, s. 30; Aşıkpaşazâde, 2013, s. 307). Buradan kendisi de Elvan Çelebi zaviyesinde yetişmiş bir sûfi olarak Aşıkpaşazâde'nin (Derviş Ahmed Aşıkî), Hacı Bektâş'ın giderek artan şöhretinin önüne geçerek onu sıradan bir dervişe, halifeye indirgemek suretiyle kendi ailesinin ve sûfi geleneğinin gölgesinde bırakmak istemiş olması muhtemeldir. Nitekim üçüncü husus da yine aynı mahiyette olup Hacı Bektâş ananesinin Yeniçerilere rehberlik ettiği anlamına gelen börk meselesiyle ilgili itirazıdır. O, Yeniçerilerin Abdal Musa'dan etkilenerek börk giymeye başladıkları yönündeki tevatürlere de karşı çıkmıştır. O'na göre Hacı Bektâş yolundan giden Abdal Musa gazilerin börkünü giymiş yani tam tersi Yeniçerileri etkilememiş kendisi onların tesiri altında kalmıştır (Aşıkpaşazâde, 2013, s. 306-308). Görüldüğü üzere her üç itirazın da temel çıkış noktası giderek teşekkül ettiği anlaşılan Bektâşiliğin, şöhreti artan Hacı Bektâş-ı Velî'nin hanedanla, orduyla, toplumun geniş kesimleriyle hulasa kamusal alanla kurduğu anlaşılan güçlü bağlara itiraz niteliğindedir denilebilir. Bu kanaati güçlendiren bir husus da şüphesiz Baba İlyas soyundan gelen Elvan Çelebi ve Aşıkpaşazâde'nin aksine Vilayetnâme'nin, tarihi tersine çevirerek Baba İlyas'ı (Rasûl Baba), Hacı Bektâş halifesi olarak sunmasıdır (Vilayetnâme, 1995, s. 86). Bu durum, Babaî isyanı ile 1240'ta ortadan kaldırılan Baba Resul'ün aksine Anadolu'da Hacı Bektâş'ın manevi nüfuzunun giderek artmasına bağlanabilir (Ocak, 1996, s. 456). Yine bu husus o devirde yukarıda Aşıkpaşazâde tarafından yazıya geçirilen düşünce ve tartışmalara karşı bir hamlede olabilir. Tüm bu mülahazalar ışığında Vilayetnâme'nin Hacı Bektâş-ı Velî'yi, Baba İlyas'ın halifelikinden, mürşitliğine yükseltmesi ile onu doğrudan Hoca Ahmed Yesevî geleneğine daha görünür bir kuvvetle bağlama çabası birlikte değerlendirildiğinde Ahmed Yesevî'nin bu dönemde Osmanlı sosyal ve kültürel çevrelerinde önemli bir saygınlığa sahip olduğunu anlamak güç değildir. Nitekim Bektâşî çevreler, onun bu karizmasından mümkün olan en yüksek seviyede istifade etmek çabasında görünmektedir.

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin ortaya koyduğu Hoca Ahmed Yesevî kimliği ise Vilayetnâme çizgisindedir. Ona göre de Hoca Ahmed, zahiri ve batını ilimlerde yüksek merteye sahibi, doksan dokuz bin müride ulaşacak kadar geniş halk kitleleri üzerinde irfan geleneği kabul görmüş, veliliği ve seyyidliği aşikâr, elinin emeği ile geçinen kanaat ehli, zahit bir kişiliğe sahiptir. Ancak Gelibolulunun Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş arasındaki ilişkinin mahiyetine dair verdiği bilgiler farklılık arzeder. Zira ona göre Hacı Bektaş-ı Veli'nin babası Seyyid Muhammed, Horasan vilayetine göçmüş, Nişabur'a gelmiş buranın ulemasından Hoca Ahmed Yesevî'nin kızı Hatme ile evlenmiş ve o bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Görüleceği üzere müellif, Hoca Ahmed ile Hacı Bektaş arasında kurulan şeyh mürit ilişkisini daha ileriye götürmekte, aralarında kan bağı tesis ederek, dede torun olduklarını iddia etmektedir (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2019, s. 37). Medrese eğitimi görmüş, Şehzade II. Selim'e divan kâtipliği yapmış, çeşitli memuriyetlerde bulunmuş birisi olarak Gelibolulunun (Kütükoğlu, 1989, s. 414) Hoca Ahmed Yesevî hakkındaki düşünceleri, ona gösterdiği saygı ve tazim bir yere kadar dönemin Osmanlı idaresi ve entelektüel çevreleri arasında yaşayan Ahmed Yesevî kimliği ve ona biçilen tarihi rolü ortaya koyması bakımından mühimdir.

Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1600), öncesinde Vilayetnâme'de, daha sonrasında Evliya Çelebi seyahatnamesinde de geçeceği üzere Emîr-i Çin Osman'ı (Emircem Sultan) hem Hoca Ahmed Yesevî geleneğine hem de Veysel Karani (ö. 37/657) soyuna bağlamıştır ki, bu durum arşivlerde de aynı şekilde yer almaktadır.¹ Yakın tarihlerde Çorum şehir merkezinde zuhur eden Şeyh Zeyniddün ve halifesi Piri Baba için de arşiv vesikalarında Veysel Karanî evladından oldukları yönünde geçen ifadeler (VGM. Dft. 264/86. s. 103; BOA.

C.EV. Nr. 492-24865-1) bu iki ailenin akraba olma ihtimalini güçlendirmektedir. Emircem Sultan ve Şeyh Zeyneddin'in Veysel Karanî ile ilişkileri şüpheli olmakla birlikte her ikisinin de Yesevî şeyhi olma ihtimalleri yüksektir. Bu durumda Anadolu'nun iç kesimleri, Karadeniz havzasında da Yesevî geleneğe haiz dervişlerin varlığından söz edilebilir.

Osmanlı kaynakları arasında Hoca Ahmed Yesevî ve halifelerine, dervişlerine dair geniş bilgiler ihtiva etmesi bakımından Evliya Çelebi (ö. 1095/1684?) ayrıca önemli bir yere sahiptir. Seyahatnamesinde verdiği bilgilerden tasavvuf ehli, sûfî meşrep bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılan Evliya Çelebi'nin (1611-1684?) bu yönüyle de Hoca Ahmed Yesevî hakkında verdiği bilgiler ayrıca bir ehemmiyete sahiptir.¹ Nitekim o, doğduğu gece evlerinde yetmiş kadar tarikat erbabı Allah dostu bulunduğunu, (Şeyhülislam) Sun'ullah Efendi'nin (ö. 1612) kulağına ezan okuduğunu, Akika kurbanını Mevlevî şeyhi İsmail Efendi'nin kestiğini nihayetinde bu veli şahsiyetlerin dua ve himmetine mazhar olduğunu kaydetmiştir. Hatta o, seyyahlığını da Yeni Kapı Mevlevihanesi şeyhi Doğani Dede'nin "bu hakiri kucağına alıp havaya atarak bu oğlan bu cihanda bizim uçurmamız olsun..." sözünün kendince ihtiva ettiğini düşündüğü manevi işarete bağlamıştır (Evliya Çelebi Seyahatnamesi I, 1986, s. 277). Anlaşılabacağı üzere Evliya Çelebi, hayatında tasavvufa büyük ehemmiyet vermekte, gönülden bağlılık hissetmekte² nitekim dönemin meşhur tarikat şeyhleriyle kendi hayatını bir şekilde birleştirmekte daha da ötesi soyunu, tarikat erbabı arasında o dönemde de büyük bir hürmet ve muhabbet duyulduğu anlaşılan Hoca Ahmed Yesevî'ye dayandırarak saygınlığını artırmaya çalışmaktadır. O, eserinin bir yerinde Şeyh Çin Osman'dan kutub olarak bahsettikten sonra "Bu zat Türk Türkân hoca Ahmed Yesevî atamızın yedinci halifesidir" derken, bir başka yerinde "Horasan'da büyük dedelerimizden Türkoğlu Türk hoca Ahmed Yesevî (Evliya Çelebi Seyahatnamesi III, 1986, s. 185, 271) diğer bir yerinde de "büyük atamız Türkmen Hoca Ahmed Yesevî Hazretleri..." (Evliya Çelebi Seyahatnamesi II, 1986, s. 608) ifadeleriyle bu durumu açıkça ortaya koymuştur. Ardından gittiği, uğradığı yerlerde, ziyaret ettiği türbe ya da tekkelerde anlaşılan o ki sözlü kültür içerisinde öyle ya da böyle Hoca Ahmed Yesevî ile ilişkilendirilen sûfî şahsiyetlerin bu bağlantısını özenle kayda geçirmiştir.³

Evliya Çelebi'ye göre yukarıda da adı geçen Şeyh Çin Osman (Emirci Sultan), Akyazılı Türbesinde metfun bulunan Akyazılı Sultan (Evliya Çelebi Seyahatnamesi III, s. 185, 271), Azerbaycan'da Avşar Baba, Merzifon'da Şeyh Pir Dede (Pîrî Baba) ve Hacı Bektâş-ı Velî,4 Hoca Ahmed Yesevî'nin halifelerindendir. Geyikli Baba Sultan ve Abdal Musa ise Yesevî tarikatındandır (Evliya Çelebi Seyahatnamesi II, 1986, s. 608, 688, 423).

Hoca Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş Velî'yi üç yüz yetmiş dervişi ile Anadolu'ya gönderdiğinde bu dervişlerden birisi de Kelgra Sultan'dır (Sarı Saltık). Bu derviş sarışın olduğundan Ahmed Yesevî ona "Saltık Bay" ismini vermiştir ve asıl ismi Mehmet Buhari'dir. Daha sonra bu dervişi yetmiş fakir ile birlikte Hacı Bektâş-ı Velî, Moskof, Kırım, Leh bölgelerine irşat için göndermiştir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi II, 1986, s. 489).5

Sefine-i Evliyâ'nın yazarı Osmanzâde Hüseyin Vassaf Efendi de (1872-1929) kendisinden önce kaleme alınan Osmanlı kaynaklarını takip ve teyit ederek, Hoca Ahmed Yesevî'nin Rum diyarında neşr-i feyz eden halifeleri, müritleri arasında bu şahısları saymıştır. Buna göre Avşar Baba, Pir Dede, Kademli Baba, Sultan Geyikli Baba, Abdal Musa, Unkapanı'nda metfun Horoz Dede Yesevî'dir ve Osmanlı tarihinde her birinin menakıbı bulunmaktadır (Hüseyin Vassaf Efendi, 2006, s. 482). Tüm bu bilgilerden anlaşılabacağı üzere Osmanlı topraklarında çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülen bu isimlerin Yesevî gelenekle ilişkilendirilmesi gerek Rum Abdalları üzerinde gerekse Anadolu ve Balkanların İslamlaşma sürecinde Yesevîliğin hatırı sayılır bir etkiye sahip olduğunu göstermesi bakımından mühimdir. Yine tüm bu bilgiler, Osmanlı entelektüel çevrelerinin hafızasında ve gönül dünyasında Hoca Ahmed Yesevî bilgisinin, saygı ve muhabbetinin varlığını sürdürdüğünü ortaya koyması açısından da önemlidir.

Burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husus da zamanla, dönemsel şartların da etkisiyle bilhassa Osmanlı idaresi ve entelektüel çevrelerinde tarikatlara, sûfî çevrelere bakış açısında bir takım değişikliklerin olabilmesidir. Başka bir deyişle uzun tarihi boyunca genel manada tasavvufî çevrelere özelde bir takım tarikatlara karşı idarenin, ulemanın ve toplumun yaklaşımı hep aynı mahiyette seyretmemiştir. Nitekim Osmanlı modernleşme sürecinde Avrupalı anlamda merkezîyetçi bir devlet aygıtı var etme gayretleri, kamusal alanı laik ve seküler bir anlayışla yeniden dizayn etme girişimleri, tüm bu çabaların karşısında engel olarak görülen geleneksel yapılara pek tabi olarak da tarikatlara bilhassa da sistemle giderek ayrı düştüğü anlaşılan Bektaşîlere olan bakış açısını önemli ölçüde değiştirmiştir (Işık, 2017, s. 139-143). Modernleşme paradigması bir ulus toplumunu dayattığında, bunun Osmanlı'daki yansıması, toplumun geneline şamil olan kitabi, Sünnî İslam yorumunun toplumun tüm Müslüman öğeleri için genelleştirilmesi, bu dairenin dışında kalan tarikat, mezhep ve meşreplerin ise aynılaştırılması ya da tasfiyesi şeklinde bir sonucu doğurmuştur. Bu dönemde ulemanın perspektifi, Sünnî İslam'ın ilkeleri doğrultusunda tekke, tarikat, şeyh, derviş gibi tasavvufî ıstılahlar yeniden tanım ve tarife tabi tutularak kadim değerlerinden ve temellerinden koparılmış, bu yeni anlayışa uymayan her bir yorum ve uygulama muhalif olarak damgalanmak suretiyle mahkûm edilmiştir. Bu durumdan Bektaşîlikle birlikte onun tarihi ve manevi olarak temelini teşkil ettiği belirtilen Yesevîlik ve hoca Ahmed Yesevî de nasibini almış nitekim yer yer Hacı Bektaş ile hoca Ahmed Yesevî bağı koparılmaya çalışılmıştır. Es'ad Efendi (1789-1848),1 Şirvanlı Fatih Efendi (ö. 1834) ve Ahmed Lutfi Efendi (1817-1907)2 gibi 19. yüzyılda bu gelişmelere şahitlik eden kaynaklar hep birlikte Bektaşîliği ideal olan ve bozulan Bektaşîlik olarak ayırmışlar, ideal Bektaşîliği tarihe, bozulana ise muhalif olarak damgalamak suretiyle o günün siyasi ve politik cenderesine havale etmişlerdir.3 Nitekim Sefine-i Evliyâ, Hoca Ahmed Yesevî'nin şeriata, Sünnet-i Seniyye'ye bağlılığına kuvvetle vurgu yapma ihtiyacı hissetmiş, Yesevîyyenin kollarını sayarken de Yesevîyye, İkâniyye, Nakşibendiyye, Bektaşîyye tarikatlarını zikretse de Şah-ı Nakşibend'in zuhuruyla ortadaki Yesevîliğin tabiatıyla Nakşibendiliğe iltihak ettiğini kaydetmiştir.4 Konuyu Bektaşîliğe

getirdiğinde ise Hoca Ahmed ile Bektaşîliğin hiçbir ilgisinin bulunmadığını keskin bir şekilde ifade etmiştir. Ona göre Bektaşîlik adıyla ülkeye yayılan “erbâb-ı dalâlin” Ahmed-i Yesevî gibi Sünni mezhebinden, Hanefî meşrebinden bir mübarek zat ile kesinlikle ilişkisi yoktur (Hüseyin Vassaf Efendi I, 2006, s. 484 485).

Hüseyin Vassaf Efendi ile çağdaş olan ancak Bektaşîliğe intisap ettiği bilinen Ahmet Rıfkı (1884-1935) 5 ise dönemin şartları içerisinde ve Bektaşî çevrelerin zaviyesinden olaylara yaklaşırken görülmektedir. O, hoca Ahmed Yesevî’yi “Türkistan’ın şeyhülmeşâyihî, Kutbü’l-aktaâb” olarak takdim etmiş, Hacı Bektaş Velî ile arasında güçlü bir manevi bağ kurmuş, onun Yesevî’nin mümtaz halifelerinden Lokman Parende’ye teslim edilerek yetiştirildiğinin altını çizmiştir. Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş’ın yüz yüze görüşmeleri meselesine de değinerek bu hususa çok ehemmiyet vermeyerek, ikincisinin birincisinin ruhaniyetinden feyz aldığını asıl üzerinde durulması gereken meselenin bu olduğunu vurgulamıştır (Ahmed Rıfkı I, s. 40, 48, 58). Ahmed Rıfkı’nın yaşadığı dönem II. Mahmut (ö. 1255/1839) yasağının aynı kuvvette olmasa da resmen devam ettiği, Bektaşîliğe yönelik bilhassa şeriata aykırı düşünce ve fiiller ileri sürülerek ağır eleştirilerin olduğu bir zaman dilimidir. Bu nedenle onun, Bektaşîliği savunmak ve meşrulaştırmak adına bir takım hususları bilinçli olarak ön plana çıkardığı aklı gelmektedir. Mesela o, bir taraftan Bektaşîliği o zamanların resmi çevreler nezdinde en muteber kabul edilen tarikatlarından olan Nakşibendîlikle aynı kaynaktan Ahmed Yesevî’den zuhur ettiğine işaret ederken diğer taraftan da Bektaşîlik ile Hurûfilik arasındaki farkları ortaya koyma çabasına girişmiştir. Bektaşîliğin aksine Hurûfilik’in İran’da Fazlullah Esterabâdî (ö. 796/1394) tarafından ortaya çıkartıldığını, bunun da esas itibarıyla şeriatla, şeriatın özü, kalbi olan ilm-i tevhidle ve ilm-i tasavvufu bir ilişkisinin bulunmadığını kaydetmiştir. O, Fazlullah Hurûfî’nin sapık akidesi incelenirse İsmâîliyye mezhebiyle bağlantılı olduğu anlaşılır diyerek bir nevi Bektaşîliğe yöneltile suçlamaları Hurûfilik’e yönlendirmek istemiştir (Ahmed Rıfkı I, s. 40-41).

Hac Meselesi Üzerinden Tesis Edilen Münasebetler Yoluyla Hoca Ahmed Yesevî Algısı

Osmanlı devlet ve toplumunda Hoca Ahmed Yesevî algısını, geliştiren, besleyen başkaca unsurlar da vardı. Nitekim bu ilişki ve bağın temelini teşkil eden, Türkmenlerin pek tabii olarak da Yesevî dervişlerinin 13 ve 14. yüzyıllarda yoğun olarak Ön Asya’ya, Anadolu’ya Osmanlı coğrafyasına doğru olan göçleri zamanla durmuş, başka bir deyişle göç aracılığıyla sağlanan bağ zayıflamaya başlamıştır. Ancak 16. yüzyılda İran, Azerbaycan topraklarında Safevî devletinin teşekkül etmesi, hâkimiyet sahasını Irak’ı da içine alacak şekilde genişletmesiyle Orta Asya Müslümanları için hac yolları büyük oranda değişiklik göstermiştir. Buna göre güvenli olmayan İran yerine¹ Hindistan ile Karadeniz-İstanbul yolları üzerinden Hicaza ulaşmak daha tercih edilir bir durum arz etmeye başlamıştır.² Türkistan’dan Hicaz’a kadar uzanan hac yolculuğunun en önemli noktalarından birisi şüphesiz hilafetin merkezi İstanbul olmuştur. Zira Türkistan hanlıkları ve toplumunun Osmanlı devleti ile olan dini, manevi, etnik ve kültürel bağları, onları Hicaz kadar İstanbul’u ziyaret etmeye de yönlendirmiştir. Öyle ki, Halifeye bağlılıklarını sunmak isteyen hacılar zamanla padişahın Cuma Selâmlığı merasimine iştirak etmeyi bir adet haline getirmişlerdir (Buyar ve İdikurt, 2022, s. 335-36). İşte bu tarihi süreç arşiv vesikaları takip edildiğinde Osmanlı toplumu ve idaresine başka bir yoldan Hoca Ahmed Yesevî, sülalesi ve onun takipçileri ile irtibat kurma bilgi ve gönül bağına yaşatma imkânı vermiş görülmektedir.³ Mesela mühimme defterlerinde yer alan 22 Ocak 1568 tarihli bir kayıta Buhara’dan hacca gitmek maksadıyla gelen Şeyh Ahmed Yesevî evlâdından Şeyh Zengî ve dervişlerine gidiş gelişleri esnasında gereken kolaylığın gösterilmesi emredilmiştir (BOA. A. DVNS. MHM.d., 7-748; 7-749). Daha ileri tarihli bir kayda göre de hacca gitmek gayesiyle Dersaadete gelen, Buhara civarında,

Türkistan'da ikamet eden Ahmed Yesevî'nin soyundan geldiklerinden bahseden şahısların, kendilerine yardım edilmesine dair yetkili mercilere arzuhalde bulundukları görülmektedir ki, şüphesiz bu öteden beri izlenen bir yol olmalıdır. Arzuhalde kendilerinin “Buhara civarında Türkistan mütemekkinlerinden (ikamet edenlerden) Sultanü'l-evliya Hazreti Ahmedü'l-Yesâvi kuddise sırrahü'l-aziz hazretlerinin sülalelerinden” olduklarını Beytullah'ı ve Hz. Peygamberin makamını ziyaretleri arzu ederek Osmanlı ülkesine geldiklerini kaydetmişlerdir. Ardından sultanın hayrı için duacı olduklarını “malum-ı merahim-i rüçhan (yüksek merhametlerinden)” Mısır Valisi Paşa hazretlerine ve Cidde Valisi Paşa hazretlerine kendilerine yolculukları esnasında yardım için “iki kıt'a iltimaslıca emr-i sâmi ısdar olunmasına irade buyurmak niyazı”nda bulunduklarını belirtmişlerdir (BOA. A.DVN. 53-291, 29.12.1265/15 Kasım 1849). Nitekim 16. yüzyıldan başlayarak İmparatorluğun sonlarına kadar öyle ya da böyle Osmanlı Devleti'nin İstanbul güzergâhı üzerinden hacca gitmek için Orta Asya, Buhara, Türkistan, Kafkaslardan gelen hacılara, bilhassa da fakir olanlarına yol masrafları ve memleketlerine dönebilmeleri için bir hayli yardım ve ihsanlarda bulunduğu resmi kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹ Osmanlıların bu tutumunda sultanın tüm Müslümanların halifesi olduğu şiarıyla, sorumluluk bilinciyle hareket etmesi, dönemin konjonktürel şartları, İran topraklarından geçişin güvenlik bakımından mahzurlu olması, Rusya ve İngiltere'nin bölgedeki emperyalist politikalarına karşı önlemler alınmak istenmesi gibi stratejik nedenlerin rolü büyük olmalıdır.

Diğer taraftan Osmanlı yönetiminin, tarikat şeyhlerine, dervişlere özellikle de Seyyid Abdülkadir Geylani, Seyyid Ahmet Rıfai, Mevlana Celalettin Rumi gibi kadim, ulu şeyhlerin ailelerine ve halifelerine karşı son derece hürmetkâr, yardımsever, kolaylaştırıcı bir yaklaşım içerisinde bulundukları bilinmektedir.² Burada Hoca Ahmed Yesevî'nin de bu ulu azizlerle birlikte değerlendirildiği söylenebilir. Bu yargıyı kuvvetlerinden bir başka hadisede de Hoca Ahmed Yesevî sülalesinden Şeyh Seyyid Selim Efendi'nin, “sülale-i tahire-i teb'adan” olduğunu da ileri sürerek Hicaz'a yerleşmek talebinin sağlanması hususunda yardım talebinde bulunmasıdır ki bu durum ailenin Osmanlı yöneticileri nezdinde hususi bir yere sahip olduğuna işaret etmektedir (BOA. HR.MKT. 512-86-1, 16.10.1281/14 Mart 1865).

Sonuç. Osmanlı devletinin teşekkül ettiği saha Moğol istilası ardından vuku bulan Türkmen muhaceretinin en yoğun olarak yaşandığı Batı Anadolu'da, uçlarda bulunmaktadır. Bölge Türkmenlerle birlikte gelen çok sayıda âlim ve sûfinin de ikametgâhı olmuştur. Adına Rum Abdalları da denilen zümre içerisinde ya bizzat ya da Yesevîliğin tesirinde kalmış olan Kalenderîlik, Hayadrîlik ve son tahlilde Bektâşîlik vasıtasıyla yer alan dervişler aracılığıyla Hoca Ahmed Yesevî ve Yesevîlik, bölgenin ve Balkanların fütuhatında, buralara Türkmenlerin iskânında, Türk-İslam kültürünün yerleşmesinde, Osmanlı hâkimiyetinin kalıcı hale gelmesinde etkili olmuştur. Erken dönem Osmanlı kaynaklarında yeterli bilgi olmasa da yine de eldeki veriler ışığında Ahmet Yesevî ve Yesevîliğin bu bölgedeki etki ve nüfuzunu takip edebilmek mümkündür. Bektaşî çevreler, Hacı Bektâş-ı Velî ve Bektaşîliği doğrudan Hoca Ahmed Yesevî'ye bağlarken, çok sayıda Osmanlı müellifi de onun zahiri ve batını ilimlerde zamanın en büyük âlim ve veli şahıslarından birisi olduğunda hem fikir oldukları gibi yer yer ülke sathına yayılan dervişlerine vurgu yapmışlardır.

Ahmed Yesevî ve Yesevîliğin Osmanlı sahası ile olan ilişkileri 13 ve 14. yüzyıllarda devam eden göçlerle gelen dervişler aracılığıyla sağlanırken, 16. yüzyıldan itibaren Şîi Safevî devletinin İran'da zuhur etmesiyle bu durum farklı bir boyut kazanmıştır. Zira artık İran üzerinden hac yolculuğu yapmak Orta Asya ve Türkistan hacıları için bir güvenlik sorununa dönüşmüş, bu durumda Hindistan veya Karadeniz-İstanbul üzerinden hacca gitmek daha yoğun tercih edilmeye başlanmıştır. İşte bu yeni dönemde tarihi vesikalara da yansdığı şekliyle bu bölgeden İstanbul'a Osmanlı ülkesine gelen Türkistan hac kabileleri arasında âlimler ve sûfiler de yer almıştır. Bu durum iki bölge arasında dini, manevi, sosyal, kültürel, ekonomik ilişkilerin

ve etkileşimin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Nitekim bu hacılar içerisinde Hoca Ahmed Yesevî'nin soyundan ve yolundan gelenler de bulunmuştur. Osmanlı yöneticileri Hoca Ahmed Yesevî'ye hürmeten onun ailesinden olan veya yolunu takip eden bu şahıslara büyük hürmet göstermiş, yardım ve ihsanlarda bulunmuştur. Bu durum daha en başından imparatorluğun sonlarına kadar Osmanlı yönetici ve entelektüel çevrelerinde Hoca Ahmed Yesevî'ye büyük bir âlim ve aziz gözüyle bakıldığını, saygı ve tazimde bulunulduğunu göstermesi bakımından mühimdir.

Kaynakça

1. Ahmed Lûtfî Efendi (1999). Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, (Çev. Ahmet Hazarfen), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
2. Ahmed Rıfkı (2013). Bektâşî Sırrı, Haz. Mahmut Yücer, İstanbul: Kesit Yayınları.
3. Aslan, H. (2018). "Osmanlı Anadolu'sunda Yesevîlik Görünümleri", IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu, sayı 1, Ankara, ss.91-107.
4. Aşıkpaşazâde Tarihi (2013). Haz. Necdet Öztürk, İstanbul. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
5. Arslan, K. (1989). Ahmed Yesevî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2, 159-161.
6. Baş, Eyüp (2011). "Ahmed Yesevî'nin Bektaşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52/2 (Ağustos 2011).
7. BOA. A. DVN. 53-29-1.
8. BOA. A. DVNS.MHM.d., 7-748; 7-749.
9. BOA. AE.SABH.I., 116-7829.
10. BOA. C.EV. Nr. 492-24865-1.
11. BOA. DH.MB. HPS. 149-21-3, 4.
12. BOA. DH.SN.THR. 33-66-2.
13. BOA. HR.MKT. 512-86-1.
14. Buyar, Cengiz-İdikurt, Derya (2022). "Türkistanlıların Hac Yolculuğunun Osmanlı-Rus İlişkilerindeki Yeri", TTK XIX. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler (IV. Cilt) Orta Asya Türk Tarihi, 3-7 Ekim 2022, ss. 335-350.
15. Cebecioğlu, E. (2009). Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü, İstanbul: Ağaç Kitabevi; https://ia903206.us.archive.org/35/items/TasavvufTerimleriVeDeyimleriSozluguEthemCebecioğlu/TASAVVUF_TERIMLERI_VE_DEYIMLERI_SOZLUGU.pdf
16. Dyikanbek, Shamsıdın Uulu (2019). XIX. Yüzyılda Türkistanlı Hacıların Hac Yolculuğu, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
17. Es'ad Efendi (2005). Üss-i Zafer, Haz. Mehmet Arslan, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
18. Evliya Çelebi (1986). Seyahatnâme, Haz. Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş-Mümin Çevik, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
19. Gelibolulu Mustafa Âli (2019). Kühnü'l-Ahbâr, Haz. Ali Çavuşoğlu, Ankara: TTK.
20. Işık, Z., & Kumaş, A. (2025). Abdal Ata ile Zaviyesi'nin İdareyle ve Sosyal Çevreyle İlişkileri. Hitit Sosyal Bilimler Dergisi, 18 (Türkistan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Abdal Ata Özel Sayısı), 1-17.
21. Işık, Z. (2017). Şeyhler ve Şahlar-Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri, Konya: Çizgi kitabevi.
22. İlgürel, M. (1995). "Evliya Çelebi", DİA, c. 11, ss. 529-533.
23. Köprülü, M.F. (2013). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara: Akçağ Yayınları.

24. Köprülü, M.F. (1978). Baba, MEB İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, c. II, ss. 165-166.
25. Kurnaz, C.-Tatçı, M. (1999). “Hüseyin Vassâf”, DİA, c. 19, ss. 18-19.
26. Kurt, Y. (2000). Hoca Ahmed Yesevî'nin Rum Eyaletindeki zaviye kurucuları üzerindeki etkileri, Yesevîlik Bilgisi, Haz. Kurnaz, C.- Tatçı, M., Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 515534.
27. Kütükoğlu, B. (1989). “Âlî Mustafa Efendi”, DİA, c. 2, 414-416.
28. Mevlânâ Mehmed Neşri (2008). Cihânnümâ, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge kültür Sanat Yayınları.
29. Ocak, A.Y (2000). Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslamTürk Heterokdosisinin Teşekkülü, İstanbul: Dergah Yayınları.
30. Ocak, A.Y. (1996). “Dia Hacı Bektâş-ı Velî”, DİA, c. 14, ss. 455-458.
31. Ocak, A.Y. (1993). “Türk Dünyasında Ahmed-i Yesevî ve Yesevîlik Kültürünün Yayılışı: Bir Sûfî Kültürün Yeniden Güncelleşmesi”, Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri, 26-29 Mayıs 1993, s. 299-306.
32. Ocak, A.Y. (1992). Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIVXVII. Yüzyıllar), Ankara: TTK Yayınları.
33. Osmânzâde Hüseyin Vassaf Efendi. (2006). Sefîne-i evliyâ (Haz. Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz, c. 1-5). İstanbul: Kitabevi.
34. Özcan, Abdülkadir (1996), “Hac-Osmanlılar Dönemi”, DİA., c. 14. ss. 400-408.
35. Sarıнай, Yusuf (2019). “Türkistanlı Hacıların Ziyaret Merkezi Olarak İstanbul”, Bilig, Sayı 88, ss. 1-18.
36. Şirvânî Fatih Efendi (2001). Gülzâr-ı Fütühât, Haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
37. Uludağ, S. (1991). Baba, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 4, 365-366.
38. Vilâyet-Nâme (1995). Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
39. Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) Arşivi, Dft. 264/86. s. 103.

References

1. Ahmed Lutfî Efendi (1999). *The Chronicle of Ahmed Lutfî Efendi* (trans. Ahmet Hazarfen). İstanbul: Yapı Kredi Publications.
2. Ahmed Rıfkı (2013). *Bektashi Secret*. Ed. Mahmut Yücer. İstanbul: Kesit Publications.
3. Aslan, H. (2018). “Manifestations of Yesevism in Ottoman Anatolia.” *IV International Alevi and Bektashi Symposium*, No. 1, Ankara, pp. 91–107.
4. Aşıkpaşazâde. (2013). *History of Aşıkpaşazâde*. Ed. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Publications.
5. Arslan, K. (1989). “Ahmed Yasawi.” *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam*, Vol. 2, pp. 159–161.
6. Baş, Eyüp (2011). “The Influence of Ahmed Yasawi on Bektashism, Alevism and Traces in Ottoman Religious Life.” *Ankara University Faculty of Theology Journal*, 52/2.
7. BOA (Ottoman Archives). A. DVN. 53-29-1.
8. BOA (Ottoman Archives). A. DVNS.MHM.d., 7-748; 7-749.
9. BOA (Ottoman Archives). AE.SABH.I., 116-7829.
10. BOA (Ottoman Archives). C.EV. No. 492-24865-1.
11. BOA (Ottoman Archives). DH.MB.HPS. 149-21-3, 4.
12. BOA (Ottoman Archives). DH.SN.THR. 33-66-2.
13. BOA (Ottoman Archives). HR.MKT. 512-86-1.

14. Buyar, Cengiz & İdikurt, Derya (2022). "The Place of Turkestani Pilgrims' Hajj Journey in Ottoman-Russian Relations." In: *Proceedings of the 19th Turkish History Congress*, Vol. 4, Central Asian Turkic History, pp. 335–350.
15. Cebecioğlu, E. (2009). *Dictionary of Sufi Terms and Expressions*. Istanbul: Ağaç Bookstore.
16. Dyikanbek, Shamshidin Uulu (2019). *Pilgrimage Journeys of Turkestani Pilgrims in the 19th Century*. MA Thesis, Ankara Yıldırım Beyazıt University.
17. Es'ad Efendi (2005). *Üss-i Zafer*. Ed. Mehmet Arslan. Istanbul: Kitabevi Publications.
18. Evliya Çelebi (1986). *Seyahatnâme*. Ed. Tefvik Temelkuran et al. Istanbul: Üçdal Publications.
19. Gelibolulu Mustafa Âli (2019). *Künhü'l-Ahbâr*. Ed. Ali Çavuşoğlu. Ankara: TTK.
20. Işık, Z., & Kumaş, A. (2025). "Relations of Abdal Ata Lodge with Administration and Social Environment." *Hitit Journal of Social Sciences*, 18 (Special Issue), pp. 1–17.
21. Işık, Z. (2017). *Sheikhs and Shahs: Development and Change of State-Order Relations in Ottoman Society*. Konya: Çizgi Bookstore.
22. İlgürel, M. (1995). "Evliya Çelebi." *Encyclopaedia of Islam (DIA)*, Vol. 11, pp. 529–533.
23. Köprülü, M. F. (2013). *Early Mystics in Turkish Literature*. Ankara: Akçağ Publications.
24. Köprülü, M. F. (1978). "Baba." *MEB Islamic Encyclopedia*, Vol. 2, pp. 165–166.
25. Kurnaz, C., & Tatcı, M. (1999). "Hüseyin Vassaf." *Encyclopaedia of Islam (DIA)*, Vol. 19, pp. 18–19.
26. Kurt, Y. (2000). "The Influence of Khoja Ahmed Yasawi on Zaviye Founders in the Rum Province." In: *Knowledge of Yesevism*. Ankara: Ministry of Education Press, pp. 515–534.
27. Kütükoğlu, B. (1989). "Âli Mustafa Efendi." *Encyclopaedia of Islam (DIA)*, Vol. 2, pp. 414–416.
28. Mehmed Neşri (2008). *Cihannüma*. Ed. Necdet Öztürk. Istanbul: Bilge Kültür Sanat Publications.
29. Ocak, A. Y. (2000). *Babai Rebellion: Historical Background of Alevism*. Istanbul: Dergah Publications.
30. Ocak, A. Y. (1996). "Hacı Bektash Veli." *Encyclopaedia of Islam (DIA)*, Vol. 14, pp. 455–458.
31. Ocak, A. Y. (1993). "Ahmed Yasawi and the Spread of Yesevi Culture in the Turkic World." In: *International Khoja Ahmed Yasawi Symposium Proceedings*, pp. 299–306.
32. Ocak, A. Y. (1992). *Marginal Sufism in the Ottoman Empire: Kalenderis (14th–17th Centuries)*. Ankara: TTK Publications.
33. Hüseyin Vassaf (2006). *Sefîne-i Evliyâ*. Ed. Mehmet Akkuş & Ali Yılmaz. Istanbul: Kitabevi.
34. Özcan, A. (1996). "Pilgrimage–Ottoman Period." *Encyclopaedia of Islam (DIA)*, Vol. 14, pp. 400–408.
35. Sarıay, Y. (2019). "Istanbul as a Center of Pilgrimage for Turkestani Pilgrims." *Bilig*, No. 88, pp. 1–18.
36. Şirvânî Fatih Efendi (2001). *Gülzâr-ı Fütühât*. Ed. Mehmet Ali Beyhan. Istanbul: Kitabevi.
37. Uludağ, S. (1991). "Baba." *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam*, Vol. 4, pp. 365–366.
38. *Vilâyetnâme: Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî* (1995). Ed. Abdülbaki Gölpınarlı. Istanbul: İnkılap Publishing.
39. General Directorate of Foundations Archive (VGM), Dft. 264/86, p. 103.

Автор туралы:

Ышық Зекерия — профессор, Хитит университеті, Ғылым және әдебиет факультеті, Тарих бөлімінің оқытушысы, Түркия / Чорум

About the author:

Ishyk Zekeriya — Professor Dr., Faculty Member of the Department of History, Faculty of Arts and Sciences, Hitit University, Türkiye / Çorum.

Об авторе:

Ишык Зекерия — профессор преподаватель кафедры истории факультета наук и литературы Университета Хитит, Турция / Чорум

МАЗМҰНЫ - CONTENTS - СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім	Section 1	Раздел 1
ЯСАУИТАНУ: ДІНТАНУ ЖӘНЕ ТЕОЛОГИЯ	YASAWI STUDIES: RELIGIOUS STUDIES AND THEOLOGY	ЯСАВИЕВЕДЕНИЕ: РЕЛИГИОВЕДЕНИЕ И ТЕОЛОГИЯ
 САЙПУЛЛА МОЛЛАҚАНАҒАТҰЛЫ		
ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ КЕСЕНЕСІНІҢ ҚАБІРХАНА ЕСІГІНДЕГІ ЖАҢА ЭПИГРАФИКА: ЯСАУИ ЕСІМІ МЕН ЛАҚАПТАРЫ 5		
Батырхан Болатбек Шәденұлы ЯСАУИ ІЛІМІНІҢ ТҮРКІЛІК ИСЛАМДАҒЫ ОРНЫ 10		
 GOODARZ RASHTIANI		
KHWAJA AHMAD YASAWI AND HIS LEGACY IN PERSIAN SOURCES AND RESEARCHS 17		
 ALI RAFET ÖZKAN		
AHMED YESEVI HİKMETLERİ PERSPEKTİFİNDEN 21. YÜZYILDA KAZAK ET- NO-KÜLTÜREL KİMLİĞİ VE TOPLUMSAL BÜTÜNLÜK: ÇAĞDAŞ MEYDAN OKUMA-LAR VE YESEVİ’NİN MİRASI 30		
2-бөлім	Section 2	Раздел 2
ЯСАУИ МҰРАСЫ: ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ	YASAWI HERITAGE: LANGUAGE AND LITERATURE	НАСЛЕДИЕ ЯСАВИ: ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА
 CABBOROV NURBOY		
AHMED YESEVÎ İLE YUNUS EMRE’NİN HİKMETLERİNDE EDEBÎ VE İRFÂNÎ ETKİLER 39		
 HOSSEIN KHOSHBATENI		
PIR-I MUĞAN, HOCA AHMET YESEVÎ’NİN DIVAN-I HİKMET’İNDE VE İRAN EDEBİYATINDAKİ SŪFÎ ŞAİRLERE ETKİSİ 46		
 ПЫЛЕВ АЛЕКСЕЙ ИГОРЕВИЧ		
ПОЭТИЧЕСКАЯ АВТОБИОГРАФИЯ ХОДЖИ АХМАДА ЯСАВИ В «КАЗАНСКИХ» СБОРНИКАХ «ДИВАН-И ХИКМАТ» ИЗ ФОНДОВ БИБЛИОТЕКИ СПБГУ (ПОЭТИЧЕСКАЯ ФОРМА И АСПЕКТЫ СОДЕРЖАНИЯ) 58		
 АЙМУХАМБЕТ ЖАНАТ ӘСКЕРБЕКҚЫЗЫ		
ЯСАУИДІҢ «ДИУАНИ ХИКМЕТ» ДАСТАНЫ МЕН ДАНТЕНІҢ «ҚҰДЫРЕТТІ КОМЕДИЯ» ПОЭМАСЫНДАҒЫ ЖҰМАҚ БЕЙНЕСІ 68		

3-бөлім	Section 3	Раздел 3
ЯСАУИТАНУ: ӘЛЕУМЕТТІК- ГУМАНИТАРЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР	YASAWI STUDIES: SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH	ЯСАВИВЕДЕНИЕ: СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
IŞIK ZEKERİYA		
<i>OSMANLI KAYNAKLARINA GÖRE HOCA AHMED YESEVÎ</i>		78
ШАМЕТОВ САКЕН ТАЛАСБЕКҰЛЫ		
БАЙБОЛОВ БЕРІК ҚЫСТАУБАЙҰЛЫ		
УРКИНБАЕВА АЙГУЛ ЖӘНІБЕКҚЫЗЫ		
<i>ҚЫЛУЕТ ЖӘНЕ ОҚШАУЛАНУ ДӘСТҮРІ</i>		89
ДҮЙСЕНОВ БАҒДАТ ДАНИЯРҰЛЫ		
<i>Қ.А. ЯСАУИ КЕСЕНЕСІНІҢ АРАБ ЖАЗУЛЫ ЭПИГРАФИКАЛЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕРІ</i>		100
DEVIN DEWEESE		
<i>THE SUFI TREATISE ASCRIBED TO ISMĀ'ĪL ATA: NOTES ON AN EARLY YASAVĪ SOURCE IN TURKIC</i>		107